

УДК 378.147.016
DOI 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-84-89

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Корчова О. М.

У статті зацентовано увагу на потребі розроблення структурних одиниць методичної організації навчального матеріалу – системи вправ і завдань, що є основою оволодіння знаннями з риторики, необхідним підґрунтям розвитку вмінь і навичок, формування риторичної компетентності соціономіста, спроможного до лінгвістично правильного та стилістично доречного міжособистісного спілкування в умовах змінного соціально-комунікативного простору. Здійснено спробу напрацювати систему вправ і завдань із риторики відповідно до гуманізму й антропоцентризму риторичної освіти вищої школи зі збереженням соціономічного й соціокультурного ідейно-тематичного змісту текстового матеріалу з метою формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Відповідно до теоретико-методологічних засад риторичної освіти вправи і завдання класифіковано на три групи. Запропоновано мотиваційно-актуалізаційні, пізнавально-гностичні, праксеологічно-творчі вправи та завдання. Мотиваційно-актуалізаційні стимулюють зацікавленість риторику, риторичною діяльністю; мотивують до міжособистісного спілкування, актуалізують здобуті знання і вміння. Пізнавально-гностичні активізують пізнавальну діяльність студентів, сприяють оволодінню новою інформацією. Практично-творчі спрямовані на спонуку до комунікування відповідно до усвідомлених знань, сформованих умінь із огляду на умови міжособистісної професійно зорієнтованої комунікації, оскільки специфічною формою творчості, умовою та способом реалізації особистості є спілкування. Упровадження такого процесуального складника спрямоване на поглиблення знань про мову, мовлення, комунікацію; удосконалення навичок володіння нормами сучасної української літературної мови; спонуку до опанування видо-жанрової парадигми риторичних текстів; формування вмінь застосовувати теорію риторики відповідно до потреб соціономічного комунікування; формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Ключові слова: вправи, завдання, риторична компетентність, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства висуває нові вимоги до рівня професійної компетентності фахівців соціономічної сфери, що базується на комунікативній взаємодії у різних площинах – "людина – людина", "людина – соціальна група", "людина – суспільство". Ідеться про становлення риторично компетентного соціономіста, спроможного до лінгвістично правильного та стилістично доречного міжособистісного спілкування на засадах гуманізму й морально-етичних чеснот в умовах змінного соціально-комунікативного простору.

Такі змістові орієнтири сучасної риторичної освіти потребують системи вправ і завдань, що дадуть змогу впровадити принцип свідомої діяльності як умови особистісного зростання шляхом переведення того, хто навчається, у площину активного суб'єкта пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба укладання практичної частини – системи вправ і завдань як структурних одиниць методичної організації навчального матеріалу, що є основою оволодіння знаннями з риторики, необхідним підґрунтям розвитку вмінь і навичок, формуванням риторичної компетентності – спонукала до аналізу сучасної науково-навчальної літератури з риторики для вищої школи.

Контент-аналіз риторичних посібників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] засвідчив існування проблеми в організації системи вправ і завдань, спрямованої на формування риторичної компетентності майбутніх фахівців загалом, і соціономічної сфери передусім, а саме: 1) теоретичне спрямування видань; 2) процесуальний складник найчастіше спрямований на розвиток мовленнєвого компонента риторичної компетентності, тоді як мовний, передусім ортологічний, та комунікативний, зокрема емоційно-психологічний, залишаються поза увагою; 3) загальнокультурологічне (а не соціально зорієнтоване) текстове наповнення.

Резюмуючи аналіз систем вправ і завдань, уміщених у сучасних посібниках з риторики, можемо стверджувати, що вони спрямовані передусім на розвиток загальнокомунікативних умінь (почасти навіть загальномовленнєвих), тоді як концептуальні основи риторичного соціономічного спілкування залишаються поза увагою.

Постановка завдання. Із огляду на це метою та завданнями публікації є спроба напрацювання вправ і завдань із риторики відповідно до гуманізму й антропоцентризму риторичної освіти вищої школи зі збереженням соціономічного й соціокультурного ідейно-тематичного змісту текстового матеріалу з метою формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічні засади риторичної освіти, спроектовані особистісно орієнтованим, соціокультурним, аксіологічним, діяльнісним, компетентнісним підходами; специфічні принципи (професійна спрямованість навчання, інтеграція риторичної теорії й мовленнєвої практики, мисленнєво-мовленнєва інтерактивність) як підґрунтя окреслення змісту, вибору методів, конструювання форм навчання риторики; етапи формування риторичної компетентності (пропедевтично-мотиваційний, конструктивно-продуктивний, прагматично-рефлексивний) дали змогу виписати вправи й завдання та класифікувати їх на три групи.

До першої групи відносимо **мотиваційно-актуалізаційні**. Вони стимулюють зацікавленість риторику, риторичною діяльністю; мотивують до міжособистісного спілкування, актуалізують здобуті знання і вміння. Серед них убачаємо:

- **"Орфоепічний тренажер":** Повправляймося в промовлянні чистомовок і скоромовок (*"Протокол про протокол протоколом запроTOCOLьований"* <...>);

- **"Евфонічний коректор":** Уважно прочитаймо текст. Звернімо увагу на нормативність уживання применників, сполучників, префіксів або початкових кореня, постфіксів. За потреби відредагуймо: *"Кожна людина має потребу у спілкуванні"* <...>);

- **"Лексико-фразеологічний коректор":** Відредагуймо мовні одиниці: *нетактична просьба; скрутне положення; я нечаянно* <...>;

- **"Граматичний тренажер":** 1. Зверніться до осіб: запишіть форму кличного відмінка іменників. Із двома словами складіть діалог: *Дарина, Олександр Іванович, пані Оксана, добродій Степаненко* <...>. 2. Поширте словосполучення залежним словом за зразком: *глузувати (з кого?), зволікати (з чим?), турбуватися (про кого?)* <...>;

- **"Граматичний коректор":** Відредагуймо словосполучення: *у сім годин, знаючі люди, самий активний, більш рішучий, при спілкуванні, комісія по питаннях, завідуючий Центром соціальних служб*, <...>;

- **"Риторична актуалізація":** Пригадайте комунікативний досвід давньогрецького ритора, який управлявся в паравербальній комунікації.

Акцентуємо увагу на **роботі з епіграфом** за кожною темою (обговорення розуміння висловлювання, коротка інформація про автора, установлення смислового зв'язку між темою заняття та афоризмом), що є одним зі шляхів реалізації соціокультурного підходу до риторичної освіти. Наприклад, тема: "Загальне поняття про соціономію, мову, мовлення, спілкування, комунікацію, риторику в соціономічній сфері" – епіграф: *Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування (Антуан де Сент-Екзюпері (1900–1944; французький письменник, авіатор))* тощо.

Другу групу складають **пізнавально-гностичні** вправи та завдання, що активізують пізнавальну діяльність студентів, сприяють оволодінню новою інформацією. До них уважаємо належними такі:

- **"Працюймо зі словником"**: 1. Випишіть із орфографічного словника 10 слів із варіативним наголосом. 2. Випишіть із тлумачного словника 5 пар слів, у яких наголос розрізняє лексичне значення слова. 3. *Пригадаймо, як диференціюються в тлумачних словниках багатозначні слова й слова-омоніми. Випишіть із тлумачного словника 5 багатозначних слів та слів-омонімів. Складіть із ними речення;*

- **"Формуємо акцентуаційну правильність"**: 1. Поставте наголос у словах. Перевірте за орфографічним словником: *багаторазовий, бездоглядний, безпринципний, допоміжний, зубожілий <...>;*

- **"Розвиваймо та збагачуймо мовлення"**: 1. *Уведіть до складу речень слова так, щоб вони вживалися в переносному значенні: стогін, тихий, гасити <...>. 2. Уведіть кожне слово синонімічного ряду до мікроконтексту: парубок, юнак, хлопець, молодик <...>. 3. Доберіть українські відповідники до слів: дефект, імідж, кримінальний <...>. 4. Розмежуйте значення слів, увівши їх до мікроконтексту: афект – ефект, батьків – батьківський <...>. 5. Запишіть українські відповідники до фразеологізмів, поясніть значення: пускати пил в глаза, куда глаза глядят, сломя голову <...>;*

- **"Стилістична партитура"**: 1. Прочитаймо текст; визначмо його ідейно-тематичний зміст, тип, стиль; охарактеризуймо художні засоби: *За татарським бродом коні топчуть яру руту і туман <...>;*

- **"Синтез думок"**: 1. Підтвердіть або спростуйте аргументами (3–5) слова Цицерона: *"уміти правильно говорити ... це не заслуга, а не вміти – уже ганьба". 2. Прочитайте цікаві факти. Поміркуймо, у яких промовах і з якою метою Ви могли б їх використати? І. Усі ми знаємо, що 1 червня – День захисту дітей, а ось на Сейшельських островах це свято триває місяць <...>. 3. Прокоментуйте вислів В. Хезліта: "Мовчання – це велике вміння вести бесіду" <...>;*

- **"Поміркуймо"**: 1. *Прокоментуйте вживання словосполук: багато років тому назад, уперше познайомилися, сьогоднішній день <...>. 2. Яке сполучення слів буде нормативним? Аргументуйте власну думку: людяні / людні місця, попасти / потрапити в халепу <...>. 3. Продовжіть міркування: мені, майбутньому фахівцеві, без риторичних умінь не обійтися, оскільки...; для того, щоб оволодіти теорією та практикою публічного мовлення, я буду ... 4. Який діалог свідчить про комунікативні труднощі? Сформулюймо принципи ефективної тактики ведення діалогу: I. – Погана погода сьогодні... – Так. – Я в такі дні не хочу виходити на вулицю. – То й не виходив би. – Вітер сьогодні. Скоріше б літо. – Так, скоріше б. – Літо, тепло, сонце... – Так. II. – Погана погода сьогодні, згодна? – Так, згодна. – А тобі яка пора року подобається найбільше? – Весна, а тобі? – А мені – літо. Ти його не дуже любиш, так? <...> (З підручника). 5. Прокоментуйте життєву ситуацію. У чому, на Ваш погляд, полягає причина комунікативної девіації. Як учинили б Ви в такій ситуації в ролі то одного, то другого комуніканта: Переповнений автобус зупиняється на зупинці. До виходу проштовхується бабуся: "Пропустіть, не бачите, що виходжу!" Вона протирається крізь групу молодих людей: "Хулігани! Дайте вийти!" Лунають лайливі вислови з обох сторін (за Л. Скуратівським) тощо;*

- **"Риторична полеміка"**: 1. *Чи погоджуєтеся Ви з тим, що... Ідеал культурної людини є не що інше, як ідеал людини, яка в будь-яких умовах зберігає істинну людяність (А. Швейцер) <...>. 2. Спроектуймо ідейно-тематичний зміст афоризмів на види комунікації: Нездатність чути – нещастя; нездатність спілкуватися з людьми – трагедія (Уокер); Усі великі події починаються зі спілкування (Скілеф) <...>. 3. Висловіть власні міркування щодо контроверзи "слово влади чи влада слова" тощо.*

Вправи й завдання третьої групи є **праксеологічно-творчими**. Вони спрямовані на спонуку до комунікування відповідно до усвідомлених знань, сформованих умінь із огляду на умови міжособистісної професійно зорієнтованої

комунікації, оскільки специфічною формою творчості, умовою та способом реалізації особистості є спілкування.

До окресленого типу відносимо такі вправи й завдання:

- **"Розвиваємо творче мовлення"**: Відповідно до стилістичних норм напишіть твір-міркування на одну з тем: "Життям іти – не по лем житнім"; "Якщо не я – то хто; якщо не сьогодні – то коли?" <...>;

- **"Уявна комунікація"**: Пригадаймо етикетні формули з огляду на соціальну якість спілкування (тональність спілкування);

- **"Із видимого пізнавай невидиме"**: 1. Уважно розгляньмо ілюстрації П. Кучинського (рис. 1). Ваші міркування? 2. Вербалізуймо невербальні комунікативні засоби (рис. 2). 3. Закодуймо графічно емоційні стани людини: байдужість, соромлива радість, шалена радість, утома, сум, скорбота, злість, лють <...>.

Рис. 1. Ілюстрації П. Кучинського

Рис. 2. Емоційні стани

- **"Риторичне дослідження"**: 1. Прочитаймо "Каяття батька" У. Ларнеда. Чи зворушив Ваш текст? Охарактеризуйте міжособистісну комунікацію в колі "батько – син". 2. Підготуймося до презентації рефлексивного міні-дослідження "Психологічні труднощі красномовства, шляхи їх подолання";

- **"Риторичний конструктор"**: Логічно структуруйте запропонований мовний матеріал, презентуйте промову;

- **"Я вправний оратор"**: 1. Підготуйтеся до реалізації риторики діалогічного мовлення, чітко сформулювавши ключові запитання, переконливі відповіді на них та можливі контраргументи на одну з тем: "Сила переконання"; "Вакуум віри"; "Користь мовчання". 2. Підготуйте короткий виступ (3–5 хв.) на одну з тем ("Найцінніший скарб людини – це..."; "Сльози – це ознака того, що ти ще людина"; "Крик притаманий слабодухим" <...>), пам'ятаючи про красномовні ознаки;

- **"Риторичний аналіз тексту"**: Прочитайте текст. Сформулюйте тему та мету. Змодельуйте слухацьку аудиторію. Назвіть прийоми активізації уваги, якими послуговується автор. Поміркуйте, чи буде досягнута мета публічного виступу. Аргументуйте! Як зазначає Д. Карнегі, майже кожна нормальна людина прагне здоров'я та довголіття, їжі, сну, грошей і речей, які можна придбати за гроші, життя в потойбічному світі, задоволення, добробуту своїх дітей, відчуття власної значущості, популярності <...>;

Акцентуємо увагу на наскрізній рубриці **"Риторика в кишені"**, що передбачає укладання правописного інтерактивного риторичного довідника, аудиторна робота з відомостями якого дає змогу конструювати взаємонавчання студентів та забезпечує тренінгову роботу з риторики. Тематичними складниками довідника є: 1. **"Орфографічно-пунктуаційний міні-практикум"** (Прочитайте вислів, розтлумачте ідейний зміст. Запишіть: *Інді/ивідом народжую(ц(ь/ø)ця/т(ь/ø)с)я особис(ь/ø)тіс(ь/ø)тю стають індивідуальніс(ь/ø)тьві(д/т)стоюють* (А. Асмолов)). 2. **"Глосарій"** – термінологічна частина, що містить основні лінгвориторичні поняття відповідно до теми. 3. **"Лінгвориторичний цитатник"** – афоризми про слово, мову, мовлення, комунікацію, риторичку, соціономію; їх аналітичне осмислення з наступним обговоренням. 4. **"Риторичний тренінг"** – запис завдань, вправ, ігор, задач із риторички, їх "адаптація" з метою проведення в межах академічної групи.

Наскрізною є рубрика **"Риторична задача соціономічної сфери"**, що передбачає активне імітаційне соціономічне комунікування з метою розв'язання ситуаційних завдань професійної діяльності майбутніх соціономістів. Наприклад, 1. *До Вас як фахівця-практика Психологічної служби звернулася мати учня, який*

має здібності, але навчається погано, часто порушує дисципліну. Ваші слова.
2. Переконайте (виступ-ремарка) колег у доцільності естетотерапії як ефективного засобу соціальної терапії тощо.

Чільне місце в практичному блоці опанування риторики займають індивідуальні завдання для творчої групи, систематизовані в рубрику "**Ритор**". Завдяки комплексу інтерактивних методів вони дають змогу творчо реалізувати себе всім здобувачам вищої освіти. Водночас така групова робота уможливорює самоуправління власною діяльністю, оскільки кожен студент, працюючи в команді, може обирати вид роботи відповідно до рівня власної спроможності до її виконання.

Означена рубрика містить такі завдання: **1. Підготуйте інсценізацію за оповіданням П. Столярчука "Рідна мова"; 2. Підготуйтеся до захисту міні-проекту: "Культура мовлення сучасної молоді" за тематичними питаннями: Говоримо по-модному чи говоримо правильно? Сленг – це психологічний феномен, безкультур'я чи норма? Українська – це модно! 3. Презентуйте засідання творчої лабораторії, членам якої необхідно ухвалити рішення** (наприклад, про проведення Дня здоров'я тощо). Кожен учасник засідання повинен дотримуватися своєї ролі: бунтар, байдужий, доброзичливий, бізнесмен, голова засідання, принциповий, хитрий. **4. Підготуйтеся до захисту міні-проекту "Риторичний ідеал сучасності". 5. Презентуйте авторську методику міжособистісної взаємодії зі слухачами, яких відповідно до їхнього рівня інформаційного й емоційного сприймання можна назвати: "нігіліст", "всезнайко", "боягуз". 6. Підготуйтеся до проведення дискусії, ідейно-тематичний зміст якої висловлено словами О. Довженка: "Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий – зорі".**

Увесь практичний блок інтегрує певну інформацію та психологічні прийоми-імперативи, що спонукають майбутніх фахівців до активного аналізу, порівняння, узагальнення та вільного спілкування, наприклад: пригадаймо/пригадайте, підтвердіть або спростуйте, поміркуймо / поміркуйте, аргументуймо/аргументуйте тощо.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Сутнісне розуміння риторичної освіти дає змогу стверджувати, що процес формування риторичної компетентності буде результативним за умови впровадження процесуального складника, спрямованого на поглиблення знань про мову, мовлення, комунікацію; удосконалення навичок володіння нормами сучасної української літературної мови; спонуку до опанування видо-жанрової парадигми риторичних текстів; формування вмінь застосовувати теорію риторики відповідно до потреб соціономічного комунікування. Вважаємо, що на реалізацію окресленого спрямовані вищенаведені мотиваційно-актуалізаційні, пізнавально-гностичні та праксеологічно-творчі вправи й завдання.

Перспективи подальших пошуків убачаємо в удосконаленні методики формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Література

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.
2. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
3. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
4. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
5. Олійник О. Б. Риторика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2009. 170 с.
6. Сагач Г. М. Риторика: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Вид. дім "Ін Юре", 2000. 568 с.
7. Спанатій Л. С. Риторика: навч. посіб. Київ: Вид. дім "Ін Юре", 2008. 144 с.

References

1. Abramovych S. D., Chikarkova M. Yu. Rytoryka: navch. posib. Lviv: Svit, 2001. 240 s.

2. Vandyshev V. M. Rytoryka: ekskurs v istoriiu vchen i poniat: navch. posib. Kyiv: Kondor, 2006. 264 s.
 3. Kolotilova N. A. Rytoryka: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. 232 s.
 4. Matsko L. I., Matsko O. M. Rytoryka: navch. posib. 2-he vyd., ster. Kyiv: Vyshcha shkola, 2006. 311 s.
 5. Oliinyk O. B. Rytoryka: navch. posib. Kyiv: Kondor, 2009. 170 s.
 6. Sahach H. M. Rytoryka: navch. posib. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Vyd. Dim "In Yure", 2000. 568 s.
 7. Spanatii L. S. Rytoryka: navch. posib. Kyiv: Vyd. Dim "In Yure", 2008. 144 s.
-

Корчова Е. М.

Кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры украинского языка, литературы и методики обучения Глуховского национального педагогического университета имени Александра Довженко

Упражнения и задачи для формирования риторической компетентности у будущих специалистов социномических специальностей

В статье предпринята попытка выработать систему упражнений и заданий по риторике в соответствии с гуманизмом и антропоцентризмом риторического образования высшей школы с сохранением социномического и социокультурного идейно-тематического содержания текстового материала с целью формирования риторической компетентности у будущих специалистов социномических специальностей. Согласно теоретико-методологических основ риторического образования упражнения и задания классифицированы на мотивационно-актуализационные, познавательно-гностические, прaxeологическо-творческие.

Ключевые слова: упражнения, задания, риторическая компетентность, будущие специалисты социномических специальностей.

Korchova O. M.

Candidate of Pedagogic Sciences (PhD), Senior Lecturer, Department of Ukrainian Language, Literature and Instructional Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Tasks and Exercises for the Formation of the Rhetorical Competence in Future Socionomists

The article focuses on the necessity to develop structural units of the methodological organization of educational material, namely the system of exercises and tasks, which would constitute the basis for mastering rhetoric, the necessary foundation for developing skills and abilities, the formation of the rhetorical competence of a socionomist, who is able to establish linguistically correct and stylistically relevant interpersonal communication in of variable social and communicative conditions. An attempt has been made to develop a system of exercises and tasks in rhetoric according to humanism and anthropocentrism of rhetorical education in high school with the preservation of socionomy and sociocultural ideological and thematic content of text material in order to form rhetorical competence of professionals in socionomical specialties. In accordance with the theoretical and methodological principles of rhetorical education, exercises and tasks are classified into three groups. the author offers a number of motivational actualizing, cognitive gnostic, praxeological and creative exercises and tasks. Motivational actualizing tasks stimulate interest in rhetoric, rhetorical activity; motivate interpersonal communication, actualize the acquired knowledge and skills. Cognitive gnostic ones activate the cognitive activity of students, facilitate the acquisition of new information. Praxeological and creative ones are directed at the urge to communicate in accordance with the conscious knowledge, formed skills, taking into account the conditions of interpersonal, professionally oriented communication, since the communication is a specific form of creativity, factor and mode of personal fulfillment. The introduction of such procedural component is aimed at deepening the knowledge of language, speech, communication; improving speaking skills according to the norms of modern Ukrainian literary language; it would be a stimulus to master the genre paradigm of rhetorical texts; the formation of skills to apply the theory of rhetoric in accordance with the needs of socionomic communication; formation of rhetorical competence of professionals in socionomical specialties.

Key words: exercises, tasks, rhetorical competence, professionals in socionomical specialties.